

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ב

①

[א] מבואר הוא שהדרך הישרה הן פעולות הטוב אשר בארנו בפרק הרביעי, והן הפעולות הממוצעות, לפי שבהן יושגו לאדם בנפשו תכונות מעלות, ותיטב התנהגותו עם בני אדם, והוא אומר: תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם.

אחר כך אמר שראוי להזהר במצוה שייחשב בה שהיא קלה, כגון שמחת הרגל ולמידת לשון קודש, ובמצוה שהתבארה חומרתה, כמו מילה וציצית ושחיטת פסח. ושם סיבת זה, שאין אתה יודע מתן שכרן, ובאור זה הענין כמו שאספר, וזה, שהתורה כולה - ממנה מצוות עשה ומצוות לא תעשה. אמנם מצוות לא תעשה, הנה ביאר הכתוב העונש על כל אחת מהן, מלבד המעט, וחייב בקצתן מיתות, ובקצת כרת, ומיתה בידי שמים, ומלקות, וידענו מן העונשים מצוות לא תעשה כולן, מה מהן איסורו חמור ומה מהן למטה מזה, והן שמונה מדרגות: המדרגה הראשונה, והיא החמורה שבהן - הם הדברים אשר חייב בהם סקילה. והמדרגה שלמטה מזו - מחוייבי שריפה. והשלישית - מחוייבי הרג. והרביעית - מחוייבי חנק. והחמישית - מחוייבי כרת. והששית - מחוייבי מיתה בידי שמים. והשביעית - מחוייבי מלקות. והשמינית - לאוין שאין לוקין עליהן. ומאלה המדרגות נדע גודל החטא וקוטנו. אבל מצוות עשה - לא נתבאר שכר כל אחת מהן אצל ה', עד שנדע מה מהן יותר חשוב ומה מהן למטה מזה, אלא ציוה לעשות מעשה פלוני ופלוני, ולא יודע שכר איזה משניהם יותר גדול אצל ה', ולפיכך ראוי להשתדל בכלן. ומפני זה העיקר אמרו: "העוסק במצוה פטור מן המצוה", מבלי הקשה בין המצוה אשר הוא עוסק בעשייתה והאחרת אשר תחלוף ממנו. ולזה גם כן אמרו: "אין מעבירין על המצוות", רצונו לומר: אם הזדמן לך מעשה מצוה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצוה אחרת.

אחר כן אמר: ואף על פי שלא התבאר שיעור חיוב מצוה על מצוה - יש שם דרך הקשה, וזה, שכל מצות עשה שתמצא שחייב בעבירה עליה חיוב גדול - תדע שבקיומה גם כן שכר גדול. משל זה, שהמילה וקרבת פסח ושבתה בשביעי ועשיית מעקה, כל אלו מצוות עשה, אבל חייב אשר יעשה מלאכה בשבת סקילה, ואשר יבטל המילה או הקרבן במועדו כרת, ואשר ישם דמים בביתו לאו, והוא אומר: +דברים כב ח+ "לא תשים דמים". ומזה תדע ששכר שבתה בשבת גדול מאד, יותר משכר המילה, ושכר המילה גדול אצל ה' משכר עשיית מעקה. וזה הוא ענין אומרו **הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה**. ואמר עוד, שתוכל ללמוד על שכר עבירה כאשר לא תעשה, הואיל וזה גם כן לא התבאר, ותוכל ללמוד מעונשה, כי החטא אשר עונש מי שיעשהו חמור - יהיה שכר הנחתו לפי אותו היחס מן החומר, כמו שהתבאר בקידושין באומרם: "כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה". וכבר בארנוהו שם.

ולשון התורה בהיות המעשים מושגים אצלו יתעלה - כמו שידע את זה - אמר: +שמות לב לב - לג+ "מספרך אשר כתבת... מספרי".

[ב] רוצה בדרך ארץ כאן: העסק בפרנסה. אמרו וגוררת עוון - כמו שבארו במקום אחר, אמרו: "סופו שהוא מלסטט את הבריות".

ואמרו ואתם מעלה אני עליכם שכר - הוא דבר ה' לאותם אשר הם עמלין עם הציבור, שפעמים יהיו טרודים מלעשות מצוה בהתעסקם במה שהוא מיוחד לציבור, ואמר שה' יחשיב להם שכר מעשה המצוה ההיא ואף על פי שלא עשאוה, הואיל והתעסקו בעניני הציבור לשום שמים.

[ג] כבר בארנו כי רשות היא השלטון, והוא מודיע מידותיהם ומרחיק מהם.

[ד] כבר הודענו בפרק הרביעי, שאין ראוי לצאת מן הציבור אלא לפי הפסד, כמו שבארנו שם. ואמר, שהאדם, אף על פי שהושגה לו תכונה מעולה בנפשו והתחזקה, אל יסלק ידו מלכפול מעשה הטוב כדי להוסיף לה חיזוק, ואל יבטח ויאמר: זו מעלה שכבר הושגה ואי אפשר שתסור, כי אפשר שתסור, והוא אומר: **עד יום מותך**.

ודבר שאי אפשר לו לשמוע וכו' - הוא שיהיה פשט הדברים רחוק ונפסד, ואם ייטיב להתבונן בהם יראה שהם דברים נכונים. והזהיר מזה האופן מן הדיבור, כאומר: אל יהיו דבריך צריכים פירוש רחוק והתבוננות רבה ואז יובנו.

כשאפנה - כאשר יהיה לי פנאי מזה העסק. וזה על דרך מה שקדם מצויו שמאי חברו: "עשה תורתך קבע".

[ה] בור - הוא אשר אין לו לא חכמה ולא מידות, ועם ארץ - אין לו מעלה שכלית, ויש לו קצת מעלות מידות. וביישן - רב הבושת, וקפדן - הכעסן. וענין השתדל - האבק עם נפשך ומושכה לקניית המעלות. הואיל ואין שם חכמים שילמדוך - היה אתה מלמד נפשך. ותרגום "ויאבק איש" +בראשית לב כה+ - ואשתדל גברא עימיה. אמרו שהתורה לא תמצא לא באנשי גסות הרוח והגאווה, ולא בנוסעים

בפר' בני העיר ובמסכת תמיד בגמרא שלה אמר רבי אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח באה לעול' וטובה וברכה באה לעולה ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב ושם אמרו אשריהם לראשונים שאפילו על שינה קלה עושין דין שכל בן לוי שנמצא ישן במשמרו היה רשות ביד איש הר הבית לחבטו במקלו ולשרוף את כסותו ועל דרך זה בא רבי בכאן ללמד אי זו היא אותה הדרך שהיא ישרה להדריך האדם ההולך בה שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות ויבור אותה מתוך שאר דרכים ואמר שהיא זאת שיוזכר אחר זה אשר אהבת התוכחות הנזכ' במס' תמיד היא בכללה:

כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. התנה התנא בדרך ישרה שני תנאים האחד שתהיה תפארת לעושה והשני שתהיה תפארת לו מן האדם ואם כן שני דברים חלוקים נפרדים זה מזה הם. והתנאי הראשון שתהיה תפארת לעושה שהוא בעצמו מכיר שהיא מפוארת ואם אדם אחר זולתו עשאה היה מפארו עליה ואם עשה הפכה היה מוכיחו עליה ואיפשר שאין לו בזה תפארת מבני אדם. ואיפשר הוא שיפארוהו בני אדם והוא בעצמו יודע שאין לו פאר בה על כן התנה התנאי הראשון שתהיה תפארת לעושה כמו שהיא תפארת לו מבני אדם. ויש מפרשים זה לענין עשיית המצות שאיפשר שיעשה אדם מצוה והרי היא תפארת לעושה ולא יהיה לו בה פאר מבני אדם כגון שיעשה אותה בזמן שלא יישר בעיני הבריות ושמה תישר בעיני הבריות ויפארוהו עליה ולא תהיה תפארת לעושה כגון העושים מצות שלא לשמן והם החניפים הצבועי' על כן התנה התנא שני תנאים אלו. ועל זה אמרו בפרק במה אשה כל העושה מצוה כמאמרה אפי' גזר דין של שבעים שנה מתבטל עליו שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וסמך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע ומה שאמרו שבעים שנה לפי שאי אפשר לאדם לחיות אחר שהגיע לכלל מצות יותר ומזה הענין הוא מה שאמרו בסוכה פרק לולב הגזול התנאה לפניו במצות ובפרק רבי אליעזר דמילה וכן בראשון מנזירות אמרו עשה סוכה נאה שופר נאה לולב נאה ציצית נאה ספר תורה לשמו בקולמוס נאה בלבבלר אומן וכורכו בשיראין נאים כי בזה יש לו תפארת לפני קונו ובני אדם גם כן יפארוהו. ויש לפרש זה לענין מדות האדם שיהיו מדותיו בענין שיהיו לו לפאר וגם שיפארוהו בני אדם וכמו שאמרו בראשון מסוטה ובראשון ממסכת משקין כל השם אורחותיו זוכה לישועתו של הקב"ה שנא' ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושל' בס'ן אלא ושל' בש'ן ובויקרא רבה אמרו דשאים אורחיה סגיא שוי ועל זה אמר דוד ע'ה טוב איש חונן ומלוא יכלכל דבריו במשפט ופירשו ר"ל בפרק כסוי הדם שיאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה כמו שיש לו ויכבד את אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם וכן בפרק הזהב אמרו אוקירו נשייכו כי היכי דתתערתו ובוזה תגדל תפארתו וגם בני אדם יפארוהו. ורבינו משה ז"ל פירש כי האדם צריך שילך בכל מדותיו על הדרך האמצעית ולא יטה לאחד מהקצוות כגון שלא יהיה כילי ולא מפזר אבל יהיה נדיב וכן לא יהיה בעל תאוות בזוללות ושכרות ולא מסגף עצמו מכל תאוות כמו שקראה התורה לנזיר חוטא כמו שנזכר בראשון מנדרים וראשון משבועות וראשון מתענית ובשני מנזירות ובפרק החובל מפני שציער עצמו מן היין והתורה היא המלמדת לנו דעת לבור הדרך האמצעית כי חייבה מיתה לזולל ולא צוותה להתענות כי אם יום אחד וחייבה לתת צדקה ומעשרות והזהירה שלא לאבד ממון שנא' לא תשחית את עצה ואמרו חכמים בפרק החובל ובפרק נערה שנתפתה המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וכן בשאר המדות ילך באמצעות המדה ולא יטה לאחת הקצוות כי אם יהיה כילי יהיה בעיניו שקנה מדה טובה לעצמו לאסוף הון ולא תהיה לו תפארת מן האדם ואם יפזר יפארוהו המקבלים מתנותיו ואינו תפארת לעצמו כי יבוא לידי עוני ובנדיבות הוא שומר ממנו וגם בני אדם יפארוהו וכן בכל שאר כל המדות ותנהג בהן שיהיה נוח לו ונוהגין שאר בני אדם ממנו. וכן פירש רבינו שלמה ז"ל. ובתלמוד הוא מתפרש על ענין המדות גם כן שאמרו בנדרים פרק ארבעה נדרים רב סחורא הוה ליה נדרא למשרי אתא לקמיה דרב נחמן על כל דאמר ליה אדעתא דהכי מי דרת הוה אמר אין אקפד רב נחמן פתח פתחא לנפשיה אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם והשתא דאקפד רב נחמן אדעתא דהכי לא נדרי ושרי ליה. ויש גורסין כל שהיה תפארת לעושהו ותפארת לו מן האדם ופי' עושהו הקב"ה שנא' אם מעושהו יטהר גבר כלומר שיבור לו דרך שתהיה תפארת וכבוד להקב"ה ובוזה תהיה תפארת לו מן הבריות וכן היתה גירסת רבינו יצחק אבן גיא ז"ל והסופרים שבשוה שהל'ו של עושהו כתבו על תפארת כן מצאתי:

הוי זהיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. התורה גלתה עונשן של עבירות יש במלקות ויש במיתה קלה כחנק והרג ויש במיתה חמורה כשריפה וסקילה ויש בכרת ויש במיתה בידי שמים אבל במצות עשה לא פירשה לנו מתן שכרן ואמרו בפסיקתא וכן בירושלמי דפיאה וקדושין וכן בילמדנו פרשת עקב ובמדרש תהלים אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה לא תדע אמר רבי אבא בר כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורואה אי זו מצוה ששכרה מרובה ועושה אותה נעו מעגלותיה לא תדע מטלטלין אינון שבילי דאורייתא. תני רבי חיאי משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלים ולא גלה להם המלך שכר נטיעותיו של פרדס שאלו גלה להם היו רואין איזו נטיעה ששכרה מרובה ונוטעין אותה נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטילה ומקצתה קיימת אמר רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא כך לא גלה הקב"ה לישראל שכר מצותיה של תורה שלא תהא תורה מקצתה בטילה ומקצתה קיימת ואמר ר' אחא בשם רבי אבא בר כהנא טלטל הקב"ה שכר עושי מצוה בעולם הזה כדי שיהיו ישראל עושין אותם משלם. תני רבי שמעון בן יוחאי שתי מצות בתורה גלה הקב"ה מתן שכרן ואלו הן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות. קלה שבקלות שלא תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים. וחמורה שבחמורות כבוד את אביך ואת אמך למען יאריך ימיך אמר ר' אבא מה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד. כיון וחסרון נפשות על אחת כמה וכמה וכל כך למה כדי שלא תהא יושב בפני עצמך ושוקל ואומר זו קלה וזו חמורה זו שכרה מועט וזו שכרה מרובה. ולפי שאין שכר מצות גלוי אמרו חכמים בשני מברכות ובשני מסוכה העוסק במצוה פטור מן המצוה ולא חלק בין מצוה למצוה ועל זה אמרו אין מעבירין על המצות בפרק אמר להם הממונה ומזה השורש דנו שומר אבידה שומר שכר מפני שהוא פטור מלת פרוטה לעני בשעה שהוא עוסק בשמירתה כמו שאמרו במציעא פרק אלו מצאיות ובפרק האומנין ובפרק הכונס ובפרק שבועת הדיינין וזה קורין אותו פרוטה דרב יוסף בנדר' פרק אין בין המודר ואע"פי שבאותה פרוטה איפשר שתתקיים נפשו של אותו עני ולא יארע הפסד גדול באותה אבידה כיון שהוא עוסק במצוה אין לו להניחה מפני מצוה אחרת והתנא נתן טעם גדול בדבר שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות ושמה במצוה שאתה עוסק בה יש יותר שכר. וכמו שאמרו בפ' התכלת אמר רבי נתן אין לך מצוה קלה שאין מתן שכרה בעולם הזה ובעולם הבא. ואני אומר שלא נתן טעם זה אלא לדעתן של בריות שהם רצים לעשות המצות מפני שיקבלו עליהם שכר וזה למי שיש בידו שתי מצות לעשות שאין בידו משקל אי זו חמורה ואי זו קלה ויהיה זריז בכל אחת מהן אבל למי שהוא עוסק במצות אין אנו צריכים לטעם זה לפי שהעובד את אדוניו אין מוטלת עליו עבודה אחרת בעת שהוא עובד אותו ואם הנית אותה עבודה אע"פי שהיא קלה מפני עבודה אחרת אע"פי שהיא חמורה הרי זולל בעבודה שהיא בידו ואם השלימה ולא השגיח לעבודה אחרת הרי השלים רצון אביו וקראוי ומטעם זה נפטרו נשים ועבדים ממצות עשה שהזמן גרמא שכיון שהוטלה עליהם עבודה אחרת נפטרו

מאותן מצות. ופירוש מצוה קלה שהיא קלה בעיניו כמו מצות סוכה שקראוה בראשון מע"ז מצוה קלה לפי שאין בה חסרון כיס וכן מצות ציצית קראוה בפ' התכלת מצוה קלה שאין בה עמל ויגיעה אבל המצות מצד עצמן אין לומר בהם קלה וחמורה. ובפרק במה אשה אמרו העושה מצוה כמאמרה אינו מתבשר בשורות רעות שנא' שומר מצוה לא ידע דבר רע ואפ' הקב"ה גוזר הוא מבטל וסמיך ליה באשר דבר מלך שלטון:

והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה. בא לומר שאם תפסיד על ידי קיום מצוה כגון שנפלה לו דליקה בשבת ואינו מכבה אותה או הנותן טרפה לכלב או המוציא הוצאות בקניית המצות וכיוצא בזה או תתבטל מסחורתך יותר תשתכר בשכרה בעולם הבא ואף בעולם הזה כמו שאירע לאותו חסיד שהרהר בלבו לבנות חורבה וזכור שהוא שבת ונמנע מלבנותה ועלה בה צלף והיה מתפרנס ממנו כל ימיו הוא ואנשי ביתו כמו שנזכר בפרק שואל וכן הרבה מעשים בפרק כל כתבי שנשתכרו בעולם הזה מפני שהוציאו הוצאות בכבוד שבת. וכן מעשה הנזכר בפרק התכלת באותו איש שהיה מקיים מצות ציצית ופירש מעבירה ונשתכר הרבה. ואם תבוא לידך עבירה ותחשוב להשתכר בה כגון שתחמד ממון חבירך גזילתו גנבתו אבידתו יותר תפסיד בעולם הבא מפני העונש ועל זה אמרו בפרק המוכר את הספינה על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו' המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחשב חשבוננו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה אם אתה עושה כן תבנה ותכונן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא. כי אש יצאה מחשבון. תצא אש מהמחשבון ותאכל שאינן מחשבין. ורבינו משה ז"ל פירש זה לענין של מעלה שאע"פ שאין אדם יודע מתן שכרן של מצות איפשר לעמוד בזה מצד העונשין כי ידוע הוא מצות עשה היא מילה וכן פסח וכן שבת בשבת וכן לעשות מעקה בגו' ואע"פ שלח קבע להם הכתוב שכר יש לחשב שכר כל אחת מהן מהעונש כי שכר שבתית שבת יותר גדול משכר מילה ופסח כי זו עונשה בביטול סקילה וכתר ואלו אין עונשן אלא בכרת ושכר מילה ופסח יותר גדול משכר עשיית מעקה שאלו יש כרת בביטולן וזו אין עונשה אלא בלא כרת שנאמר ולא תשים דמים בביתך:

והפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה. שאם ישב ולא עשה עבירה שנותנין לו שכר כעושה מצוה כמו שנזכר בראשון מקדושין אם העבירה היא חמורה יהיה שכרה יותר גדול מהקלה זהו פירושו. ואינו נראה כי ידוע הוא שהעוסק במצוה שאפילו קלה שבקלות פטור הוא ממצוה אפ' חמורה שבחמורות ואינו מתחייב. מפני שקול זה וגם ממדרש חכמים בדרשת על כן יאמרו המושלים אינו נראה כן וגם לשון המשנה אינו מתיישב בפירוש זה שהיה לו לומר והוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה ושכר ביטול עבירה כנגד הפסדה וכן נראה ממה שאמרו בנדרים פרק אין בין המודר וכל מצות מי יש להן שיעור למתן שכרן והא תנן הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות:

הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. והשלשה הם עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין. כי מי שמסתכל בעצמו שצריך לתת דין וחשבון יברח מהעבירה וכמו שאמרו חכמים ז"ל בראשון מתגיגה או לנו מיום דין או לנו מיום תוכחה כי אם יחטא איש לאיש יתבייש ממנו יגבור עליו צורכי הגוף ותעבור אותה בושה אבל מי שהוא עומד לפני מלך גדול היודע מצפוניו ואי אפשר לשחוד יתבייש בושה שאינה מסתלקת ממנו לעולם וישאר בצערו לעולם בבושתו וכלימתו וזהו שאמרו בפרק המוכר את הספינה וכל אחד נכחו מחופתו של חבירו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה:

דע מה למעלה ממך וכו' שלא תאמר עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. אבל דע כי האלהים בשמים ואתה על הארץ והוא צופה ומביט אותך ואינך יכול להתעלם ממנו ועל זה אמר מה למעלה ממך לענין שהוא כמו הצופה הרואה ממקום גבוה ואע"פ שהקב"ה אין לומר עליו שהוא במקום לפי שהוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו אבל לענין זה נאמר שהוא כמו הצופה שאי אפשר להעלים דבר ממנו. וכן דע שיש לאותו שהוא למעלה עין רואה מעשיך ואוזן שומעת דברך ואין שכחה לפניו כי כל מעשיך כאלו הם בספרו נכתבים כענין שנא' וישמע ה' ויקשב ויכתב ספר זכרון לפניו ואל תאמר כמו שאמרו על פושעי ישראל שנא' עליהם ויחפאו על ה' דברים אשר לא כן ומה היו אומרים העמוד הזה לא רואה ולא שומע כלומר שהעמוד אין לו עינים לראות ולא אזנים לשמוע וכיון שאין לו עין ואוזן אינו רואה ואינו שומע כן אין לאל ית' אותן איברים וכיון שהוא נעדר אותן איברים לפי שאין למעלה גוף וגויה אם כן אין לו אותם כוחות היוצאות מאותן איברים שהם הראייה והשמיעה וגם יש שכחה לפניו כי אין לו אבר שיש לו כח על הזכירה כמו האדם כי אם תאמר כן אתה תועה מדרך השכל בקהל רפא'ל תנוח וזהו שאמר דוד ע"ה בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו והם אלו שהיו אומרים העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב וביאר להם שהם תועים ואמר הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יבט היוסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת. יאמר בלא ספק האדם הוא יציר כפיו של הקב"ה ואם האדם יש לו כח על הראייה ועל השמיעה ועל הזכירה לייסר החוטאים כל שכן שהבורא אותו יש לו אותם כוחות בלא אותן איברים. ואם תאמר ואם מפני שהאדם יש לו אותן כוחות הם גם כן בהאל ית' אם כן בא ונאמר כמו שהאדם יש לו פה לאכול כן לפני האל ית' זה הוא טעות כי אכילה לאדם הוא לקיום גופו ואם באנו למדות האל ית' לזה נאמר שאם האדם הוא חי בשביל אכילתו כל שכן שאל ית' הוא אלהים חיים בלא איברי האכילה כמו שהוא רואה ושומע בלא עין ואוזן. דע כי אלו הכוחות אשר הזכיר בכאן והם הראייה והשמיעה והזכירה הם היותר נכבדים והיותר דקים שבכוחות האדם לפי שהעין והאוזן הם המשיגים המוחשים בלא קריבה אליהם ואינם כמו הטעם והמשוש שאינם משיגים המוחשים עד שיפגשו אותן וגם הם יותר נכבדים מחוש הריח ואע"פ שהוא דומה להם שאין צריך פגישה למוחשים אבל הראייה והשמיעה הם יותר נכבדים לפי שהם כלי השכל כי הרבה מהחכמות הם המושגות בראייה והשמיעה מה שאין כן בריח וכן הכח הזוכר הוא יותר נכבד משאר כוחות המוח שהם החוש המשותף וכן המדמה שהוא יותר רוחני מהם לפי שהוא באחורני' המוח וקבל המוחשים בלא קליפות ולפי שאלו הכוחות שלשתם הם דקים ורוחניים מיוחדים לתשמיש השכל על כן הותר לנו לומר כי האל ית' רואה ושומע וזוכר והכל משל לומר שאין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און ואם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו והמסתכל בזה יתרחק מהעבירה. ואמרו שחכם אחד ראה איש אחד עובר עבירה בסתר אמר לו אם אתה מאמין שהאל יודע מה מעשיך כמה גדול עונך מנשוא ואם אין אתה מאמין שהוא יודע מעשיך כמה גדולה כפירתך וכבר אמרו רז"ל למה החמירה תורה בגנב יותר מן הגזולן מפני שעשה עין שלמעלה כעין שלמטה בפרק מרובה. דע כי הישמעאלים הם נותנים דופי בתורתנו במצות תקיעת שופר במה שהם אומרים שהיא כדי לעורר ה'ת שישמע קולינו כאיש יעור משנתו והם מתפארים כי כתוב בספרם שהאל שומע ורואה והם בהמות בהררי אלף שתקיעת שופר להכניע יצרינו ולענין מה שהם אומרים שהם יודעים מספרם כי האל שומע ורואה זאת היתה קבלה בידם מזקנתם שפחת אמנו

ט"ז אורח חיים סימן קצא

4

(א) (פמ"ג) אסור לעשות מלאכה כו'. בירוש' מוכיח זה ממ"ש שהפועלים לא יברכו אלא שתיים מפני ביטול מלאכה של בע"ה למה לא יברכו השתיים האחרונות והם עוסקים במלאכתם א"ר מונא זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שיברך. העתקתי זה כדי שלא תטעה לומר דוקא בשעת ב"ה אסרו בעשיית מלאכה ולא בשאר ברכות או תפלה אלא דודאי גם בכל מילי דמצוה לא יעסוק בשיחה אחרת ולא הזכירו זה כאן בב"ה אלא לתרץ קושי' אבל בודאי בכל המצות לא יעשה אותם ועוסק בד"א כי זה הוא מורה על עשייתו המצוה בלי כונה אלא דרך עראי ומקרה וזה נכלל במאמר תורתינו ואם תלכו עמי בקרי שפי' אף שתלכו עמי דהיינו עשיית המצוה מ"מ היא בדרך מקרה ועראי נ"ל שבכלל איסור זה יש ג"כ שלא לעסוק בתורה באותה שעה כי זה גורם ג"כ על ב"ה שהיא ע"צ המקרה והזמן ואפילו עוסק במצוה זו ועוסק במצוה אחרת עמה אינו נכון כי א' מבטל חבירו ב"ל:

ויקרא פרשת בהר - בחקותי פרק כו

5

- (א) לא תעשו לכם אילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואתן משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי אני יקנן אלהיכם:
(ב) את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יקנן: ס

פרשת בחקותי

- (ג) אם בנקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם:
(ד) ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו:
(ה) והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם:
(ו) ונתתי שלום בארץ וישכבתם ואין מקריד והשבתי סנה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם:
(ז) ורדפתם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב:
(ח) ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב:
(ט) ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרבייתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם:
(י) ואכלתם יסון נושן ויסון מפני חדש תוציאו:
(יא) ונתתי משקני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם:
(יב) והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם:
(יג) אני יקנן אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהיית להם עבדים ואשפר מטת עלכם נאולה אתכם קוממיות: פ
(יד) ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה:
(טו) ואם בנקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי:
(טז) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בנהלה את השחקת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעם לריק וזרעם ואכלהו איביכם:
(יז) ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שונאים ונסתם ואין רדף אתכם: ס
(יח) ואם עד אלה לא תשמעו לי ונספתי לנסרה אתכם שבע על חטאתיכם:
(יט) ושברתי את גאון עונכם ונתתי את שמכם ככרזל ואת ארצכם כבןחשה:
(כ) וחס לריק פתכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו:
(כא) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ונספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם:
(כב) והשלחתי בכם את חית השדה ושבלה אתכם והקרימה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו זרקיכם:
(כג) ואם באלה לא תנסרו לי והלכתם עמי קרי:
(כד) והלקתי אף אני עמכם בקרי והפיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם:
(כה) והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוכם ונתתם ביד אויב:
(כו) בשברי לכם מטה לחם ואפו עשור נשים לחמכם כמנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו: ס
(כז) ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי:
(כח) והלקתי עמכם כחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם:
(כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו:
(ל) והשמדתי את בלתיכם והקריתי את חמניכם ונתתי את פגרי גלויכם וגעלה נפשי אתכם:
(לא) ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא ארים ברים ניהחכם:
(לב) והשמתי אני את הארץ ושקמו עליה איביכם הישבים בה:
(לג) ואתכם אנרה בגוים וקריחתי אתכם חרב והייתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה:
(לד) אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה:
(לה) כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתתכם עליה:
(לו) והנשארם בכם והבאתי מרה בלבכם בארצת איביכם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מגסת חרב ונפלו ואין רדף:
(לז) וקשלו איש באחיו במפני חרב ורדף אין ולא תהינה לכם תקומה לפני איביכם:
(לח) ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם:
(לט) והנשארם בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו:
(מ) והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי:
(מא) אף אני אלו עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביכם או אז יבוע לבכם הערל ואז ירצו את עונם:
(מב) ונכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם ואנפר והארץ אנפר:
(מג) והארץ מעזב מהם ותנח את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יעו ויבועו במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשי:

ט"ז אורח חיים סימן קה

(א) (פמ"ג) או נאנס כו'. ב"ד סי' שמ"א כתב בס"ב דמי שמת לו מת בשבת במ"ש לא יתפלל ובבוקר א"צ להתפלל שנים כדי להשלים תפלת הערב שכבר עבר זמנה ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שנים כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל עכ"ל וכתב שם בס' דרישה וז"ל מכאן היה נראה דה"ה למתעסק בצרכי צבור וכיוצא בו בזמן התפלה שפטור מלהתפלל כמ"ש הטור סימן צ"ג ומתוך העסק עבר זמן אותה תפלה שג"כ א"צ להשלימה בזמן תפלה שלאחריה להתפלל ב' א' לתשלומין כיון שג"כ בזמן העסק היה פטור מן התפלה כמו באבילות דהכא דמה לי אונס דאבילות או עסק דמצוה ולדעתי כ"ש הוא דהא בצרכי צבור ג"כ עבד עבודת השם עכ"ל. ותמה אני אם יצא דברים אלו מפי אותו צדיק דהא כל שהוא אונס מקרי פטור מתפלה וכאן אמרינן בהדיא דאם נאנס מתפלל שנים. ותו דכתב בת"ה סימן ה' במי שהיה טרוד אצל הפקיד מחמת חוב ולא היה יכול להפטר אא"כ בהפסד ממון ובתוך כך עבר זמן התפלה דמקרי אונס אע"ג דמחמת ממון הוא ומתפלל אח"כ שנים הרי לך בהדיא אע"ג דהיה פטור באותה שעה של תפלה מחמת טרדא דמקרי אונס וה"ה נמי פטור מחמת טרדא דמצוה של צרכי צבור דכל עיקר טעם אותה התשובה דת"ה היא מטעם דחשיב כמו טרדא דמצוה ואם כן נסתרה דעת בעל הדרישה בזה ואין דמיון בזה לפטור דאבילות דהתם אפשר לו להתפלל דהא יושב בטל אלא שחכמים פטרוהו וע"כ אין שייך שם תשלומין דאין זה מקרי אונס אלא פטור מה שא"כ כאן דהוא אין בו פטור אלא שיש עליו אונס שלא היה יכול להתפלל שאין לו פנאי והוה כמו חולה שאין יכול להתפלל או שיכור כל זה מקרי אונס כיון שהוא עצמו בר חיובא הוא ועל זה ודאי תקנו תשלומין כנלע"ד פשוט:

(ב) (פמ"ג) ואם היפך לא יצא. למד זה ממי ששכח ולא התפלל מנחה של שבת שמתפלל מ"ש שנים כמ"ש סי' רפ"ז בהבדלה דאם לא הבדיל בראשונה אלא בשניה דצריך לחזור ולהתפלל פעם ג' כיון שגילה דעתו שהקדים התשלומין ברישא ה"ה הכי נמי כאן ואין זה מוכרח דאיכ' למימר דהתם עשה שינוי בפועל ממש במה שלא הבדיל בראשונה והראה השינוי דבשנייה הבדיל וכמ"ש הר"ף שם דגליי' דעתיה כו' משא"כ כאן שלא עשה שום שינוי אלא דבכונת הלב לא יתכוין כראוי:

(ג) (פמ"ג) יאמר אשרי. הטעם כדי לעמוד בכל תפלה מתוך ד"ת ומ"ש רמ"א וכן כשמתפלל ערבית כו' הוא ג"כ מדברי סמ"ק וצריך לתת טעם למה דילג בנתיים וכן אם מתפלל מנחה שנים יאמר אשרי בין תפלה לתפלה דזה ודאי שגם שם צ"ל אשרי דהא חד טעמא הוא. ו"ל לתרץ דהנהו תרוייהו צריכי דאי לא נקט אלא מתפלל שחרית שנים ה"א דדוק צ"ל אשרי בנתיים כיון דבלא"ה צריך שיאמר אשרי קודם למנצח בשחרית ע"כ יאמר אותו אשרי קודם תפלה השנייה שהיא לתשלומין אבל במתפלל ערבית שנים שאין שם אשרי בלא"ה ה"א אצ"ל אשרי בנתיים קמ"ל דלא וממילא אנו יודעים דגם במתפלל מנחה שנים שצ"ל אשרי ואי הוה נקט שכחת שחרית ומתפלל מנחה שנים יאמר אשרי ה"א דוקא בזה שכיון שצ"ל בשחרית אשרי אחר התפלה קודם למנצח והוא לא אמר דהא לא התפלל כלל ע"כ יאמר אשרי בין תפלה לתפלה במנחה אבל בשכח מנחה ומתפלל ערבית שנים אצ"ל אשרי בנתיים קמ"ל ואי לא אמר אלא במנחה וערבית לחוד ה"א בשחרית נמי א"צ אלא אותו אשרי שבין תפלה לתפלה ותו לא כיון דמערבית ילפת לה קמ"ל:

(ד) (פמ"ג) מוסף אין לה תשלומין. שאין יכול להזכיר קרבן המוסף שכבר עבר יומו ועוד דאין קרבן בלילה כ"כ ב"י בשם רשב"א וא"ל על טעם הא' דהא אם ישלים תפלת המוסף יאמר תפלת ערבית ב"פ ככל התשלומין נמצא שלא יזכיר פסוקי הקרבן ד"ל כיון שעיקר תפלת מוסף אין בה צלות דרחמי רק תשלומין במקום קרבן ובוה אין שייך תשלומין:

(ה) (פמ"ג) יתפלל אותה בתורת נדבה. ושכר תפלה דמצוה לית ליה אלא שכר תפלת רחמי וא"צ כאן חידוש כיון דאלו היה שוגג היה ראוי להתפלל ועכשיו שהוא מתפלל בנדבה עושה מזיד כשוגג:

(ו) (פמ"ג) מי שלא התפלל כו'. עמ"ש תחלת סי' זה בזה:

(ז) (פמ"ג) מיהו לכתחלה כו'. בת"ה סיים דאפי' גבי ת"ח אמרינן זמן תפל' לחוד כו' ואמרי' נמי הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסידה עכ"ל:

(ח) (פמ"ג) שנים של שבת. הטעם שכבר חל עליו קדושת תפלת שבת וכן עשה ע"כ כל תפלות שלו צ"ל כן דאסור לו להתפלל בשבת בלי הזכרת שבת ומ"ה פסק רמ"א בסמוך גם בר"ח כן ובלבוש כתב הטעם דיהיה זלוזל לשבת אם יתפלל של חול ומ"ה מחלק בין שבת לר"ח ואינו נכון דהא כתבו התוס' בפ' מ"ש דף כ"א דגם בשבת היה דין להתפלל כל י"ח רק שלא הטריחוהו והיאך כ' שתפלת י"ח הוה זלוזל לשבת ונ"ל שאפי' בדיעבד אם התפלל שנייה בשל חול לא יצא ידי תשלומין דאין תפל' בשבת בלי הזכרת שבת:

(ט) (פמ"ג) של ר"ח שנים. בס"י תל"ב העתיק ב"י מס' כל בו וז"ל לא התפלל מנחה בער"ח מתפלל ערבית שנים ומזכיר יעלה ויבא בראשונה ולא בשניה ואם הזכיר בראשונה ולא בשניה או בשניה ולא בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו ואי אידכר בתרוייהו יצא ואי לא אידכר בתרוייהו יצא עכ"ל דימה אותה לטעה ולא התפלל מנחה בשבת בסימן רצ"ב ונכון הוא וכן מצאתי בשם ח"י גאון עכ"ל ב"י שם ונראה לעין כל הט"ס שבהעתק זה וע"כ נראה הגי' בדרך זה וצ"ל ומזכיר יעלה ויבא בראשונה ובשניה ואם הזכיר בשניה ולא בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו ואי לא אדכר בתרוייהו או שהזכיר בראשונה ולא בשניה יצא ועל הדין של הזכיר בשניה ולא בראשונה שניה עלתה לו כו' כ' הב"י שדימה אותו לדין לא התפלל במנחה בשבת והבדיל בשניה ולא בראשונה דגלי דעתיה דראשונה היתה לשם תשלומין ולא יצא ה"נ כ"ה דאף על גב דאם לא הזכיר יעלה ויבא בערבית בר"ח א"צ לחזור זה גרע טפי במה שהקדים תפלת תשלומין לתפלת חובת השעה אבל מה שזכרנו שצריך להזכיר ר"ח בשתייהן בזה אינו דומה למ"ש דודאי לענין הבדיל

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד א

7

כל דירה שתשישה לאויר. פי' שאינה עשויה לדור בה קבע אין מטלטלין בה מדרבנן אלא בד' אמות בלבד, אלא אם כן הוא בית סאתים בלבד ולא יותר.

מתניתין שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה. פי' משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה ומייתי לה בגמרא מקרא, ותימה דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשאי אפשר לקיים שתיהן, כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שישש"י) מזוזה בפתחו אין לפטרו מכל המצות, ומה שאמרו בשומר אבידה שפטור מלתת פרוטה לעני היינו בשעה שמנערה ומטפל בה והיינו דאמרינן ופרוטה דרב יוסף לא שכיחא כדפרישית בדוכתה, וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצוה זו למה לי קרא פשיטא למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת, וי"ל דהא קמ"ל דאפילו בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו סל"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי בעי למשבק הא ולמיעבד אידך הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות, ועוד למדנו הכתוב דאע"ג דאיכא עליה מצוה קבועה לזמן ודאי כגון קריאת שמע ושחיטת הפסח וקודם לכן באת לו מצוה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידו עכשיו ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פורק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצוה, שאין חיוב המצוה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת, כנ"ל.

חולין ומשמישהן פטורין מן הסוכה. אסיקנא אפילו חש בראשו בלבד ומצטער בה פטור, וטעמא משום דכתיב תשבו כעין תדורו ואין דירה במקום שמצטער, וכך היא המצוה, ואין כאן דחיה שאין דחוי במצות משום מיחושין וחולי אלא בשאי אפשר לקיימן.

אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה. פי' שכן אדם אוכל אכילת עראי חוץ לביתו.

ומעשה והביאו לו לרבי יוחנן בן זכאי וכו'. פרישנא בגמרא דחסורי מחסרא והכי קתני ואם רצה להחמיר על עצמו רשאי, פי' ולא חשיב כמי שאינו מצווה בדבר ועושהו שנקרא הדיוט, ובתר הכי קתני מעשה ברבי צדוק שלא החמיר על עצמו, לומר שאם רצה חכם או תלמיד שלא להחמיר רשאי ואינו חשוב כמימדק במצוה.

והא דחשבינן לאכילת עראי טעימת התבשיל היינו מפני מיעוט שיעורו, ושתיית כלי של מים חשוב עראי מפני גריעותן שאין שתיית קבע במים ושאר משקין אלא ביין בלבד כדי רביעית.

ודקתני שתי כותבות שהוא עראי פריש רבא בפרק בתרא דיומא (ע"ט ב') דלאו משום מיעוט השיעור, אלא משום דפירי לא בעו סוכה אמרינן התם, דאמר רבא כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה ואותבינן ליה מהא דתנן שהביאו לרבן גמליאל שתי כותבות ואכלם עראי ומדחשיב לעראי אלמא לית בהו יותר מכביצה, והיכי אפשר דליכא בשתי כותבות בלא גרעינתן כשיעור הכותבת גסה וכגרעינתה, ופריק דהתם לאו משום דבצר ליה שיעורא אלא משום דהוה להו פירי ופירי לא בעו סוכה, ולא הביאו הר"ף ז"ל, נראה דסבירא ליה ז"ל דליתיה לההוא פירוקא מישום דאתמר למאי דקסבר רבא דכותבת הגסה יתירה מכביצה, אבל לדידן דקיימא לן דכותבת הגסה פחותה מכביצה (ו) טעמא דמתניתין משום דשתי כותבות ליכא יותר מכביצה וכביצה לא בעי סוכה, ומורי נר"ו אמר בשם רבותיו דאע"ג דרבא פריק הכא פירוקא לפום אוקמתא דיליה, לישנא דיליה יוכיח דלאו בדרך דחויא אמר הכי אלא דהכי קים ליה דפירי לא בעו סוכה, והיינו דקאמר התם משום דפירי נינהו ופירי לא בעו סוכה, וכיון שכן הלכתא כרבא דהוא בתרא, כל שכן דלא אשכח מאן דפליג עליה.

וכשהביאו לו לרבי צדוק אכילה פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו. פרישנא בגמרא דהוא הדין נמי דכביצה נמי לא בעו סוכה, והא דנקט פחות מכביצה משום נטילת ידים וברכת המזון דכביצה בעי נטילת ידים וברכת המזון, ולית הלכתא כותיה בחדא מינייהו דאפי' כזית בעי ברכה והוא הדין נטילת ידים לחולין, מיהו רבי צדוק כהן היה [והיה] אוכל חוליו בטהרת תרומה וקיימא לן התם במסכת חולין דהתירו במפה לאוכלי תרומה ולא התירו במפה לאוכלי חולין דבתרומה זהירי טפי ולא חיישי דנגעי בפת, וכיון שכן אפילו יותר מכביצה אינו צריך נטילת ידים.

גמרא מנא הני מילי דתנו רבנן בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה. שהוא פטור מקריאת שמע כשאי אפשר לקיים את שתיהם כדכתיבנא, ומיותר הוא לדרשא דלא מיבעי ליה למיכתב אלא ודברת במ ביום (ולא) [נ]בלילה, ואילו בשכבך ובקומך אתי לזמן קריאת שמע, ואידך מייתרי לדרשא דהכא.

ובלכתך בדרך פרט לחתן. פי' לאו כשעוסק בנושואין דהיינו עוסק במצוה דנפקא מבשבתך, אלא כי איצטריך קרא לחתן שהולך לעשות